

УДК 338.3: 658.5

МЕТОДИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Сабецька Т. І.

Тернопільський державний технічний університет імені І. Пулюя

Стаття висвітлює основні теоретико-методологічні аспекти розробки виробничої програми промислового підприємства на основі маркетингового підходу. Зокрема, обґрунтовано схему формування плану виробництва, описано сучасні методико-методологічні підходи до визначення планових показників, подано власне бачення процесу формування виробничої програми на основі співвідношення виробничого потенціалу підприємства та ринкових факторів.

Ключові слова. Планування виробничої програми, виробничий потенціал, перспективний та ретроспективний аналіз, оптимізація виробничої програми.

The article covers the main theoretical-methodological aspects of elaboration of the production programme of an industrial enterprise on the basis of marketing approach. In particular, the scheme of formation of the production's plan has been, proved, modern methodo-methodological approaches to estimation of planned indices have been described, the own sight of the process of the production program's formation on the basis of correlation of production potential of an enterprise and market factors has been given.

Key words: production program realization, production capacity, prospective and retrospective analyses, production program optimization.

Актуальність проблеми. Функціонування сучасних промислових підприємств нашої держави, особливо в період економічної кризи, потребує від керівного персоналу особливої концентрації зусиль на “виживанні” фірми в непростих ринкових умовах. Це в свою чергу вимагає посилення уваги до планування виробничої діяльності підприємства на майбутній період та виваженого підходу до формування виробничої програми і вибору ринкових пріоритетів. Оскільки розробка оптимальної виробничої програми є одним із вирішальних факторів успіху промислового підприємства в ринковому середовищі, надзвичайно важливе значення має дослідження процесу її формування, аналіз основних чинників та передумов виробничого планування, а також вибір методів розрахунку планових показників. Особливо актуальним в

цьому аспекті є вивчення питань, що стосуються маркетингового аналізу ринкових можливостей фірми та оцінювання її виробничого потенціалу.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питання, які стосуються розробки виробничої програми, посідають вагоме місце в дослідженнях вітчизняних вчених, серед яких Москалюк В. Є., Чаюн І. О., Бондар І. Ю. та інші і зарубіжних дослідників, зокрема російського вченого Бухалкова М. І. та білоруського вченого Ільїна А. І. Варто зауважити, що переважна більшість науковців, зокрема Чаюн І. О. та Бондар І. Ю., при дослідженні процесу формування виробничої програми, зупиняється на проблемі обґрунтування плану виробництва виробничими ресурсами, недостатню увагу приділяючи аналізу ринкових можливостей підприємства, хоча в сучасних умовах господарювання їх значення для розробки ефективної виробничої програми дедалі більше зростає.

Мета роботи. Зважаючи на пріоритетність ринкової складової процесу формування виробничої програми, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на необхідності дослідження ринкового потенціалу підприємства та побудувати алгоритм процесу виробничого планування на основі комплексного поєднання виробничих можливостей підприємства та ринкових передумов.

Викладення основного матеріалу дослідження. Виробнича програма є інструментом практичної реалізації поставлених підприємством стратегічних і тактичних цілей, засобом втілення основної мети функціонування в ринковому середовищі та фундаментальною основою подальшого планування виробничо-господарської діяльності. Таким чином виробнича програма посідає центральне місце в системі економічного кругообігу, забезпечуючи взаємозв'язок між зовнішнім середовищем функціонування підприємства та його внутрішнім середовищем (див. рис. 1.). Зовнішнє середовище є джерелом формування суспільних потреб, які знаходять своє вираження у вигляді попиту на різні види продукції. Підприємство, виготовляючи суспільно необхідний продукт, отримує грошову винагороду у формі прибутку, який виступає засобом суспільного визнання цінності виготовленого продукту. Отже, завдяки процесу

виробництва відбувається збалансування суспільних та корпоративних інтересів. Також зовнішнє середовище виступає джерелом поповнення виробничого потенціалу підприємства виробничими ресурсами.

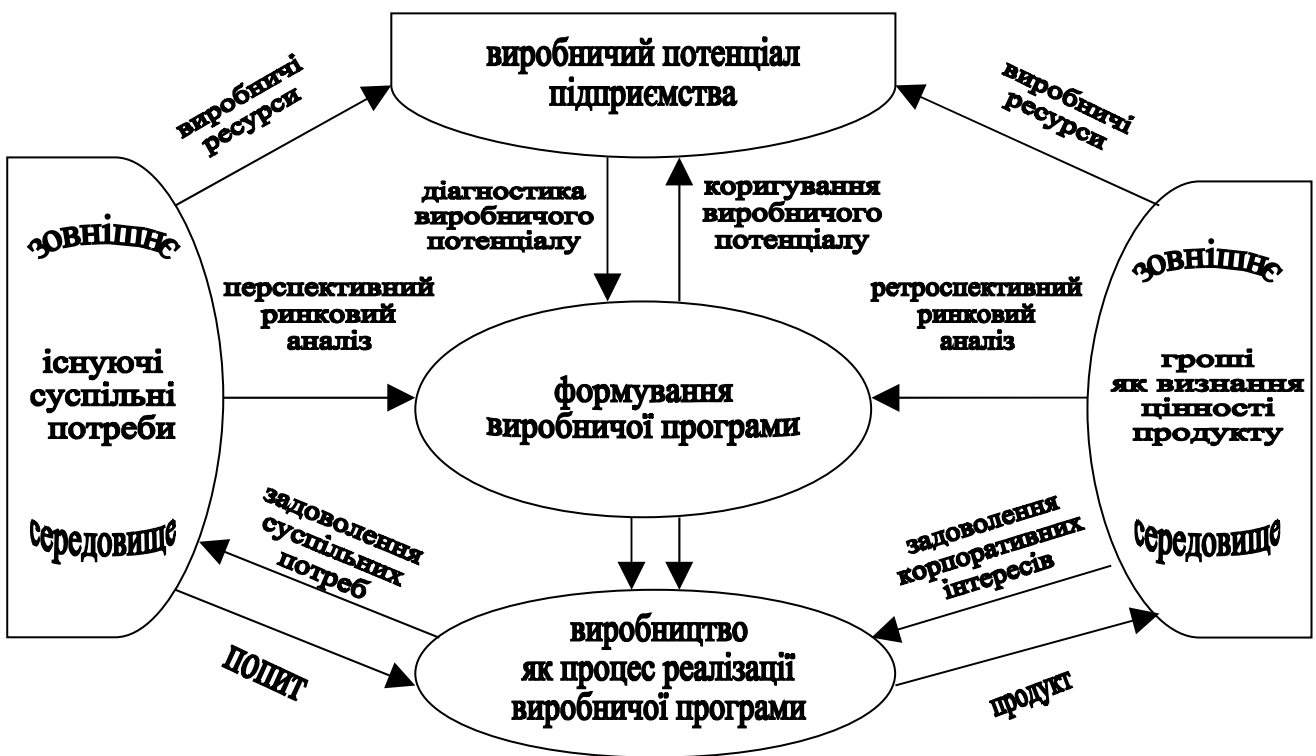

Рис. 1. Місце виробничої програми в системі економічного кругообігу.

З рисунка 1 видно, що формування виробничої програми відбувається на основі врахування результатів діагностики та подальшого коригування виробничого потенціалу підприємства і перспективного та ретроспективного аналізу зовнішнього середовища. Зокрема ретроспективний аналіз являє собою оцінку виробничої та ринкової діяльності підприємства протягом певного минулого періоду та передбачає розрахунок ефективності показників виробництва і реалізації продукції та визначення рівня задоволення ринкових потреб. Перспективний аналіз передбачає прогнозування майбутніх тенденцій розвитку зовнішнього середовища, пошук нових можливостей для розвитку підприємства та передбачення потенційних ризиків та загроз.

Передумовою успішного функціонування підприємства в ринковому середовищі та запорукою досягнення високих економічних результатів є ретельне планування виробничо-господарської діяльності підприємства, а особливо виробничої програми. На думку вітчизняного вченого Москалюка В.

Є., планування виробничої програми – це “процес розроблення та виконання основних показників з обсягів виробництва. Номенклатуру, асортимент і кількісні показники продукції визначають виходячи з потреб ринку, на підставі яких складають план збуту продукції” [5, С. 80]. Схоже визначення подає російський автор Бухалков М. І.: “Планування виробництва і реалізації продукції... являє собою процес розробки і виконання основних показників річного плану, що включають передбачення потреб ринку на найближчу та віддалену перспективу” [1, С. 144-145]. Російський підручник з виробничого менеджменту подає таке тлумачення: “Формування виробничої програми підприємства по виготовленню продукції пов’язане з вибором пріоритетів одних видів продукції над іншими, нарощуванням обсягу випуску одних видів продукції або його скороченням, з оптимізацією загального обсягу випуску продукції по всій номенклатурі з урахуванням вартісних ринкових оцінок, з вирішенням завдань концентрації виробництва або підвищенням рівня його спеціалізації” [2].

Формування виробничої програми підприємства являє собою економічний процес, а тому, як і будь-який інший процес, передбачає наявність вхідних та вихідних компонентів (див рис. 2). На наш погляд, до системи вхідних чинників слід віднести чинники виробничого потенціалу підприємства та чинники ринкового середовища, оскільки вони є тими елементами, які безпосередньо впливають на процес розробки плану виробництва. Вихідні чинники виробничого процесу відображають основний результат виробничої діяльності, який виявляється у вигляді цінності для споживача та цінності для підприємства.

Сучасне підприємство, яке функціонує в умовах конкурентного середовища повинно бути ринково орієнтованим, тобто формувати пріоритети своєї виробничої діяльності відповідно до ринкових вимог. Таким чином виробнича програма підприємства повинна ґрунтуватися на оцінюванні існуючого та потенційного попиту і враховувати особливості ринкової конкуренції.

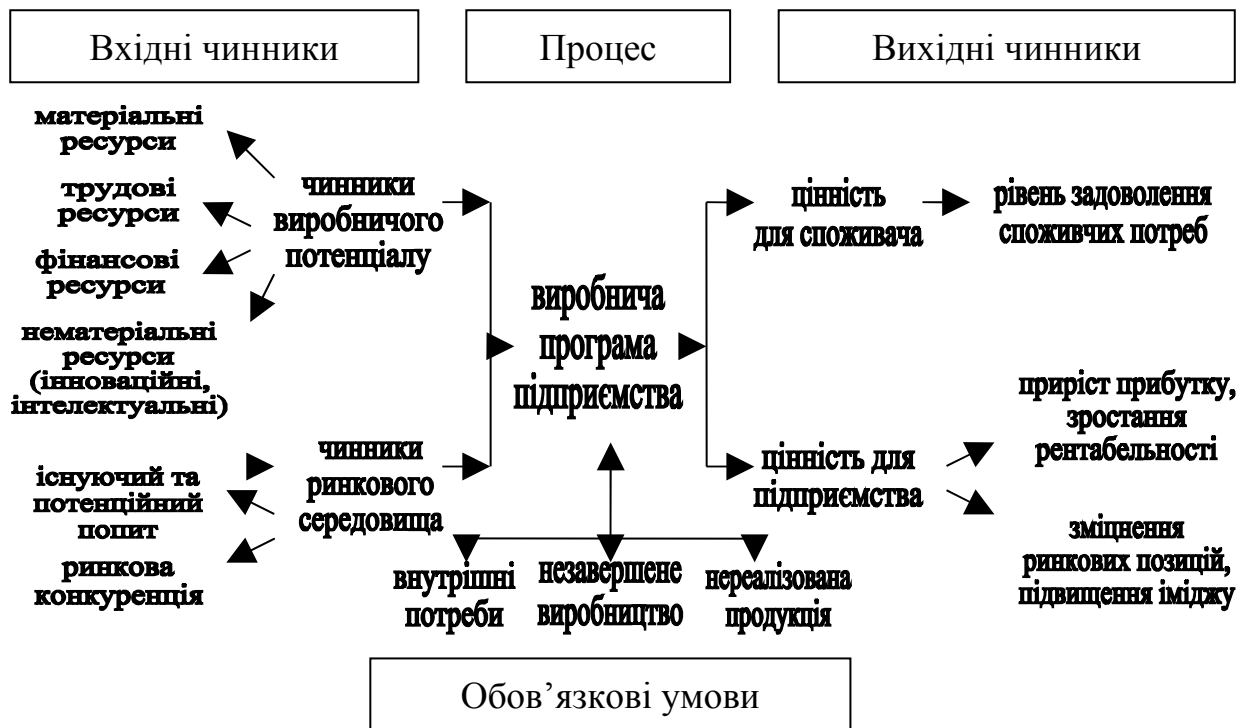

Рис. 2. Вхідні та вихідні чинники і обов'язкові умови процесу формування виробничої програми промислового підприємства.

Поряд з цим важливим аспектом формування виробничої програми підприємства є діагностика виробничого потенціалу, тобто дослідження виробничих можливостей підприємства, його забезпеченості виробничими (матеріальними, фінансовими, трудовими, інноваційними, інтелектуальними тощо) ресурсами та оцінка здатності виготовити запланований обсяг продукції. Процес виробничого планування передбачає також врахування так званих обов'язкових умов, тобто обсягів незавершеного виробництва та готової нереалізованої продукції, а також продукції, необхідної для покриття власних внутрішньофірмових потреб. Основною метою підприємства є досягнення певного рівня прибутку, підвищення ефективності виробничої діяльності та отримання ринкових переваг (збільшення частки, яку займає підприємство на ринку, підвищення іміджу підприємства в ринковому середовищі, зростання ринкової вартості підприємства тощо). Відповідно, ступінь реалізації мети та цілей підприємства залежить від рівня задоволення потреб та вимог споживачів, тобто виробнича програма забезпечує збалансування суспільних та корпоративних інтересів.

Беручи до уваги висновки теоретичних досліджень та результати аналізу господарської практики промислових підприємств, вважаємо за доцільне подати власне бачення процесу формування виробничої програми, яке ґрунтується на комплексному врахуванні зовнішніх (ринкових) можливостей підприємства та рівня його виробничого потенціалу (див. рис. 3).

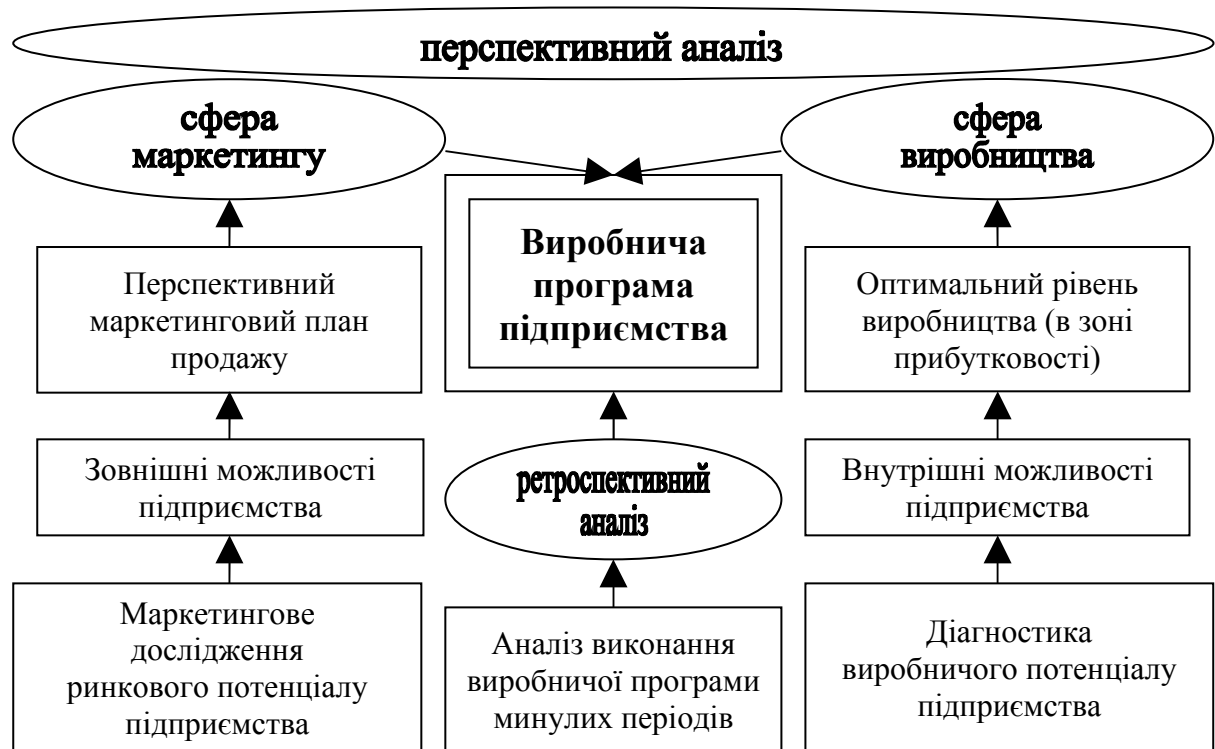

Рис. 3. Формування виробничої програми промислового підприємства на основі врахування його виробничого та ринкового потенціалу.

Процес розробки ефективної виробничої програми, на наш погляд, повинен ґрунтуватися на результатах ретроспективного аналізу виконання плану виробництва минулих періодів та перспективного аналізу маркетингової та виробничої сфер підприємства. Зокрема, перспективний аналіз зовнішніх можливостей підприємства, який ґрунтується на проведенні маркетингових досліджень, має на меті передбачення майбутньої зовнішньоекономічної ситуації та оцінювання ринкового потенціалу підприємства на основі розрахунку потенційного рівня попиту та прогнозу поведінки конкурентів. Також важливо зробити оцінку виробничих можливостей підприємства в плановому періоді та обґрунтувати перспективний маркетинговий план продажу наявними виробничими ресурсами підприємства.

Одним із найважливіших завдань формування виробничої програми підприємства є розрахунок планових виробничих показників. Протягом тривалого часу економічною наукою було напрацьовано багато методик розробки виробничого плану, апробовано ряд методів розрахунку планових показників, запропоновано безліч підходів до ефективного вирішення планових завдань. Серед найбільш поширених автор Бухалков М. І. виділяє рівневе прогнозування, послідовне прийняття планових рішень, ситуаційне планування, лінійне програмування та інші [1, С. 159]. Так, метод рівневого прогнозування полягає в розробці трьох альтернативних варіантів виробничої програми підприємства: максимального, імовірного та мінімального залежно від можливого розвитку ринкової ситуації. Ситуаційне планування передбачає формування нормального та ситуаційного (альтернативного) виробничого плану, до якого переходять у випадку настання непередбачуваної ситуації. Широкого застосування при формуванні товарного портфеля підприємства набуло використання матричних методів, серед яких матриця БКГ, матриця “ефект-витуск” тощо. Науковці Чаюн І. О. та Бондар І. Ю. описують нормативний та факторно-аналітичний методи визначення планових показників. Зокрема, в основі нормативного методу планування виробничої програми лежить застосування системи прогресивних норм та нормативів (норм використання засобів виробництва, норм витрат трудових ресурсів та часу, норм організації виробничого процесу та інших) [6, С. 40]. Суть факторно-аналітичного методу розрахунку планових показників полягає у визначенні можливого обсягу виробництва на основі обґрунтування виробничої програми наявними факторами виробництва: виробничою потужністю підприємства, наявними трудовими та матеріальними ресурсами [6, С. 41]. Значну роль в методико-методологічній системі виробничого планування відіграють статистичні (кореляційно-регресійний аналіз, побудова трендів) та економіко-математичні (лінійне програмування) методи. Серед маркетингових методів варто відзначити метод попереднього опитування споживачів, метод експертних оцінок, пробні продажі та багато інших.

Важливим аспектом процесу розробки виробничої програми підприємства в ринкових умовах є вирішення завдання щодо її оптимізації. Як стверджують автори Семенов Г. А., Станчевський В. К. та інші “оптимальною називається виробнича програма, яка в найбільшій мірі відповідає структурі ресурсів і забезпечує найкращі результати за будь-яким критерієм” [4, С. 378]. Оптимізація виробничої програми підприємства здійснюється з метою підвищення рівня прибутковості виробничої діяльності та передбачає формування найбільш раціональної з точки зору економічної ефективності номенклатурно-асортиментної структури плану виробництва та найбільш продуктивне використання виробничого потенціалу цього підприємства. Прийняття рішення стосовно оптимізації виробничої програми підприємства здійснюється на основі врахування системи взаємопов’язаних критеріїв оптимізації, серед яких відповідність планових обсягів виробництва продукції існуючому ринковому попиту, досягнення цільового рівня прибутковості виробничої діяльності та відповідність виробничої програми наявному виробничому потенціалу (факторам виробництва) підприємства.

Зважаючи на те, що кожне виробниче підприємство орієнтується на досягнення максимального рівня рентабельності своєї економічної діяльності, оптимальною вважається така виробнича програма, яка дозволить підприємству отримати максимальний прибуток:

$$PP_{opt} = \sum_{i=1}^n P_i * Q_i \Rightarrow \max, \quad (1)$$

де PP_{opt} – оптимальна виробнича програма;

P_i – ціна i -го виду продукції, яка включає собівартість виробництва та цільову норму прибутку;

Q_i – обсяг виробництва i -го виду продукції;

i – вид продукції, що входить до виробничої програми ($i = 1, 2, 3, \dots, n$).

При розробці оптимізаційної моделі введемо таку умовність: ціна продукції, яка формується із собівартості та цільової норми прибутку, є сталою величиною, тобто не змінюється протягом певного відрізка часу та не впливає

на рівень прибутковості підприємства. Відповідно розмір отриманого підприємством прибутку цілком залежить від обсягу виготовленої та реалізованої продукції.

Відштовхуючись від поданої вище схеми формування виробничої програми, за якою плановий обсяг виробництва визначається шляхом співвідношення ринкового та виробничого потенціалу підприємства, та враховуючи введену умовність, запропонуємо наступну модель оптимізації виробничої програми підприємства:

$$PP_{opt} = \sum_{i=1}^n P_i * Q_i \Rightarrow \max, \text{ при умові, що} \quad (2)$$

$$\begin{cases} Q_{im \text{ беззб}} \leq Q_i \leq Q_{im \text{ рП}} \\ Q_{im \text{ необх}} \leq Q_i \leq Q_{im \text{ рП}} \end{cases}$$

де $Q_{im \text{ беззб}}$ – мінімальний обсяг виробництва, який відповідає точці беззбитковості;

$Q_{im \text{ ВП}}$ – максимальний обсяг виробництва, який можливий за умови повного використання наявного виробничого потенціалу підприємства;

$Q_{im \text{ необх}}$ – мінімальний обсяг виробництва, необхідний для забезпечення виконання договірних зобов'язань підприємства з постачання продукції;

$Q_{im \text{ рП}}$ – максимальний обсяг виробництва, який відповідає повному задоволенню ринкового потенціалу підприємства.

Відповідно до поданої моделі, оптимальною вважається така виробнича програма, коли оптимальний обсяг виробництва знаходиться в діапазоні між:

а) мінімальним обсягом виробництва, який забезпечує беззбиткову діяльність підприємства та максимальним обсягом виробництва, при якому відбувається повне використання всіх виробничих ресурсів підприємства;

б) мінімальним обсягом виробництва, необхідним для виконання фірмою своїх договірних зобов'язань, та максимальним обсягом виробництва, який відповідає повному використанню підприємством своїх ринкових можливостей по збуту продукції.

Висновки. Враховуючи те, що питання, пов'язані із визначенням точки беззбитковості та ресурсним обґрунтуванням виробничої програми підприємства, ґрунтовно висвітлені вітчизняною та зарубіжною науковою літературою, подальші наукові розробки вважаємо за доцільне спрямувати на дослідження ринкових можливостей підприємства, в тому числі і за допомогою маркетингових інструментів.

Список використаних джерел.

1. Бухалков М. И. Внутрифирменное планирование: учебник / М. И. Бухалков. – [2-е изд. испр. и доп.] – М. : ИНФРА-М, 2001. – 400 с.
2. Производственный менеджмент: Учебник для вузов / Под ред. С. Д. Ильенковой – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.cfin.ru/management/manman/04-4.shtml>.
3. Ильин А. И. Планирование на предприятии: [учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по экон. спец. и направлениям] / А. И. Ильин. – [4 изд. стер.] – Минск : ООО “Новое знание”, 2003. – 635 с.
4. Організація і планування на підприємстві : навч. посіб. / Г. А. Семенов, В. К. Станчевський, М. О. Панкова, А. Г. Семенов. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 528 с.
5. Планування діяльності підприємства: навч. посіб. / За заг. ред. В. Є. Москалюка. – К. : КНЕУ, 2005. – 384 с.
6. Чаюн І. О. Планування виробничої програми підприємства та її ресурсне забезпечення / І. О. Чаюн, І. Ю. Бондар. – К. : Київський нац.-торгов. ун-т, 2000. – 126 с.